

BU COĞRAFYADA ÖZNEİN, ANLAMIN, GERÇEKLİĞİN VE HAKİKATIN İNŞASI

Prof. Dr. Sibel A. Arkonaç*

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü

Özet: Burada öncelikle bu coğrafyada bireyin gerçeklik bilgisini nasıl inşa ettiği ele alınacaktır. Bu çerçevede psikolojideki kartezyen odaklı ya da dilsel odaklı batılı özne ve fail anlayışından farklılıkları ortaya konacaktır. Daha sonra bu kartezyen olmayan bireyin konuştuğu dil olan Türkçede kendini ve diğerlerini nasıl inşa ettiği ele alınarak bir model ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hakikat, gerçeklik, anlam, özne, fail, Türkçe

Abstract: It is argued that the Turkish speaking individual is completely different from cartesian subject(modernist) or linguistic-monological version of the social constructionism(post modernist). A model is produced to show that how the reality, the truth and the subject knowledge are constructed in Turkish speaking individuals in daily conversations.

Key Words: Truth, reality, meaning, subject, agent, Turkish

* Görüşleri ve karşı görüşleri ile bu makaledeki düşüncelerin bir araya gelerek ortaya çıkmasında katkıda bulunan, ayrıca makalenin yazılışında yardımlarını gördüğüm değerli meslektaşlarım Göklem Tekdemir ve Çağatay Çoker'e çok teşekkür ederim.

Giriş

Bilimsel düşünce kavramlarını ve tarzlarını her zaman felsefeden alır. Felsefe ise içinden çıktığı kültürün ve içinde bulunduğu zamanın ifadesidir¹. Psikolojinin de kavramlarını çekip aldığı yer felsefedir. Bu felsefe Kıta Avrupa'sı felsefesidir, kendi kültürünü ve zamanını yansıtır. Nitekim Descartes'ın kendinden merkezli ve kendinden kontrollü, öznel zihinlerin sözsüz, nesnel dünyası kadar, sosyal inşacılığın bunlara eleştirel duruşu da² ya da Shotter'ın³ kendiliğinden cevap verici, etrafı ile doğrudan ilişkili canlı bedenler kavramlaştırması da aynı kültürün ama bugüne ait zamanın felsefi ifadeleridir.

Bugün bilginin evrensel olmayıp aksine kültürel ve tarihsel olarak sürekli dönüştüğünü dikkate alıyoruz. Bu sebeple insana dair kavramlaştırmalarımız bilginin üretildiği kültüre ve zamana bağlı değişiyor. Dolayısıyla, bilimsel dünyanın ve bilimsel bilginin (en azından sosyal bilimler açısından) batı kültürünün, onun düşünce dünyasının ve medeniyetinin bir ürünü olduğunu göz önünde bulundurmamız gerekiyor. Sosyal bilim olarak psikoloji, gerçeklik, özne, öteki, fail gibi asli kavramlarını, felsefeden alır ve kendi bilgi yapıları içinde kullanır. İnsana dair tasavvurları, kullandıkları modeller bu bilgi yapıları içinden çıkar. Bu sebeple, en azından konumuz çerçevesinde, bu kavramların birebir tercüme ya da kültürel bir varyasyon dâhilinde mütalaa edilmesi bizi yanılgılara düşürecektir.

Bu coğrafyanın parçası olduğu bölgede İslam felsefesinin etkilerini göz ardı etmek yanlış olacaktır. Öyleyse kültürel ifadeler olarak İslam felsefesi bize bu kavramlar hakkında neler söylemektedir? Türkiye'de felsefe denildiğinde akla

¹ Z.Direk, "Felsefede Modernleşmeci Düşünce". *Modernleşme ve Batıcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 428-440.

² I. Parker, "Discourse Dynamics: Critical Analysis for Social and Individual Psychology", London: Routledge, 1992; J.Potter, "Fragments in the Realization of Relativizm", I.Parker (hızr.) *Social Constructionism, Discourse and Realism*, London: Sage Publication, 1998, 27-46; J.Potter, "Representing Reality: Discourse, Rhetoric and Social Construction", London: Sage Publication, 1996; K.J. Gergen, "An Invitation to Social Construction", London: Sage Publication, 1999.

³ J. Shotter, "Sosyal İnşacılığın Ötesinde: Kartezyen Özne ve Faili Yeniden Düşünmek ve Yeniden Cisimleştirmek." *Sibel Arkonaç (hızr.) Doğunun Batının Yerelliği: Bireylik, Bilgisine Dair*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2004, 161-199.

düşen aslında hep batı felsefesidir. İslam felsefesi, akademik çoğunluk tarafından göz ardı edilir. Bu sebeple kendi entelektüel dünyasında destek görmeyen İslam felsefesi, hem dilini Türkçeleştirememiş hem de kavramlarını dünyevîleştirememiştir⁴. Dili ve kavramlaştırmaları, biz sosyal bilimciler için, halen öncül olabilecek kavramlar olarak gömülü haldedir. Dolayısıyla bize has kültür ifadeleri zaman ve tarih içinde beraber dönüşerek bugüne gelememiştir. Kısacası bugüne ait yerli felsefi ifadelerden, kavram ve kavramlaştırmalarından yoksunuz. Bu sebeple bugün kendi kültürümüzün felsefi ifadesini, geçirdiği dönüşümlerin üst üste yansımalarında okuyamıyoruz. Bir anlamda bu ifadeler geçmişte kalan bir zamanın dilinde ve ifadesindedir. Sözelimi gerçeklik, fail gibi kavramlar, hem batı felsefesi hem de İslam felsefesi tek tanrılı dinlerden gelen kültürlerden doğdukları için aynı zeminden çıkmaktadır ama daha sonra bu kavramlar zaman ve mekâna bağlı şekilde dönüşüp değişmişlerdir. Bu anlamda ben batılı gerçekçilik akımının dönüşüm izlerini felsefede ve bilimsel bilgide bugüne kadar sürebilirken, İslam felsefesindeki gerçekçilik akımının izini tarihin belli bir kesiminden sonrasında kaybetmekteyim. Eğer bugün biz, geçirdiği dönüşümlerin üst üste gelen yansımalarında (reflections) kendi kültürümüzün felsefi ifadeleri üzerinde düşünebiliyor olsaydık; sosyal araştırmacılar olarak gerçeklik, özne, öteki, fail ve benzeri kavramlar hakkında bugünden çok daha öte noktada, çok farklı zeminlerde kendimizi ve bilgimizi tartışıyor olabilirdik. En önemlisi kendi yerel kavramlarımızı batılı kavramlarla, hem kendi meslektaşlarımızla hem de batılı meslektaşlarımızla, farklı açılardan tartışıyor olabilirdik. Bu tartışma da, doğu ile batının etkileşmekte ve birbirini dönüştürmekte olan iki farklı dünyası ve insan tasarımı üzerine olurdu.

Bu noktada sosyal araştırmacının elinde fazla seçenek yoktur. İnsanımızın sosyal pratiklerini, bu pratiklerinin geçmişini incelemeye üzerinde duracak zemini bize sadece bilimsel bilginin oturduğu batı felsefesinin bugünkü ifadeleri vermektedir. Küreselleştiği iddia edilen dünyada baskın gelen bu kavramların yerli ifadelerle dönüşüp değişmesini, birlikte etkileşimlerini sürekli bir eksiklik içinde seyrettiğimiz ortadadır. Bu coğrafyanın bir sosyal araştırmacısı olarak bu eksikliği görmek ve de bu eksikliğin sürekliliğini kesmek gerekmektedir.

⁴ Direk, "Felsefede Modernleşmeci Düşünce", s. 428-440.

Türkiye’de kurulan yerli modeller, toplanan veriler, getirilen açıklamalar özünde, evrensel kabul edilen temel psikolojik varsayımları kullanmaktadır. Çeşitli yerlerde yazıp tartıştığım üzere⁵ psikolojik kavramlaştırmalar ve bilgiler çoğu zaman sadece kültürel farklar başlığı altında düşünülmektedir. Bir başka ifade ile yerel bilgi batı dışına ait bir tanım olmakta, batılının bilgisi ise tıpkı kullandıkları zihin kavramları gibi kendi dışındaki kültürlere esas teşkil etmektedir. Nitekim post modernist anlayışların psikolojideki yansımaları olan sosyal inşacı görüş de halen karşılıklı küresel diyalog çağrılarını⁶ kendi pozisyonlarından ilan etmektedir⁷. Bu tavır, kendi anlamalarımızı belirlemede dikkatimizi kaydırmaktadır, dolayısıyla da gündelik hayatımızın bütünü üzerindeki (sosyal, kültürel ve politik bağlamlarda kullanılan anlamalar üzerindeki) muhtemel etkilerinden de kaydırmaktadır. Küreselleşme bunun ne sonucudur ne de çözümüdür. Küreselleşme, batılı teorilerin batılı olmayan toplumlara ithalini ve bu ithal sürecini takip eden gönüllü dönüşümler meselesini ortadan kaldırmıyor aksine özgün, yerel ifade kaybını hızlandırıyor.

Batının yerel bilgisi karşısında buranın yerel bilgisini aynı düzlemde konuşturabilmek için Kartezyen ya da sosyal inşacı tartışmaların karşısına yerel dünya kavramlaştırmalarımıza dair tartışmalarımızı yerleştirmemiz, karşılıklı doğu-batı konuşma ilişkilerine girdikçe de kavram ve pratiklerdeki dönüşümleri takip etmemiz gerekmektedir.

Bu çalışma bunun ilk adımıdır. Burada öncelikle bu coğrafyada bireyin gerçeklik bilgisini nasıl inşa ettiği ele alınacaktır. Bu çerçevede psikolojideki kartezyen odaklı ya da dilsel odaklı batılı özne ve fail anlayışından farklılıkları

⁵ S.Arkonacı, “Psikolojide İnsan Modelleri”, İstanbul: Alfa Yayınları, 1999; S.Arkonacı, “Psikolojide Özne Kavramı ve Türkiye’deki Özne Kavramı Üzerine Bazı Düşünceler”, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 2003, 3,7, 11-22; S.Arkonacı, “Gerçekliğin Yerel İnşasında Kartezyen Olmayan Özne, Öteki, Fail”, S.Arkonacı (hızr.), *Doğunun Batının Yerelliği: Bireylik Bilgisine Dair.* İstanbul: Alfa Yayınları, 2004, 249-274; S. Arkonacı, “Pisşenin Sömürgeleştirilmesi: Kendi İnsanımızı Anlamada Çekilen Sıkıntılar”, 25 Aralık 2005’te İ.Ü Psikoloji Bölümünde düzenlenen Sosyal Bilimlerde Yerli Bilginin Aranışı başlıklı toplantıda sunulan basılmamış bildiri.

⁶ K. Gergen, “Sosyal İnşa: Batının Psikolojide Kendi Kendine Konuşmasından Karşılıklı Küresel Konuşmaya” *Sibel Arkonacı (hızr.) Doğunun Batının Yerelliği: Bireylik Bilgisine Dair.* İstanbul: Alfa Yayınları, 2004, 3-34.

⁷ Arkonacı, “Gerçekliğin Yerel İnşasında Kartezyen Olmayan Özne, Öteki, Fail”, 249-27; Shotter, “Sosyal İnşacılığın Ötesinde: Kartezyen Özne ve Faili Yeniden Düşünmek ve Yeniden Cisimleştirmek”, 161-199.

ortaya konacaktır. Daha sonra bu kartezyen olmayan bireyin konuştuğu dil olan Türkçede kendini ve diğerlerini nasıl inşa ettiği ele alınarak bir model ortaya konmaya çalışılacaktır.

Psikolojide Gerçeklik, Özne ve Fail Anlayışı

Psikolojideki hem yeni epistemolojinin (sosyal inşacılık, söylemsel psikoloji), hem de eskisinin kullandığı (kartezyen bilgi anlayışı) gerçeklik, özne-beden, fail gibi asli kavramlaştırmalarla bir takım meseleleri vardır⁸.

Kartezyen odaklı düşüncenin kendinden belirli, kendinden menkul özne anlayışını sorgulayan ve reddeden sosyal inşacı yaklaşım zihnin belirleyici olma özelliğini reddeder. Psikolojik açıklamaların insanlar arasında rutin şekilde gerçekleşen karşılıklı dil odaklı etkileşimlerde aranması gerektiğini savunurlar⁹. Öznenin diğer bireyle ilişkisini kendi öznesinden değil onun da özne oluşundan kurduğu beraber eylem alanında¹⁰, konuşma eylemleri içinde birlikte inşa ettiğini öne sürerler. Beri yandan Shotter¹¹ sosyal inşacılığın dilsel odaklı

⁸ J. Shotter, "Sosyal İnşacılığın Ötesinde: Kartezyen Özne ve Faili Yeniden Düşünmek ve Yeniden Cisimleştirmek", 161-199; V. Burr, "Overview: Realism, Relativism, Social Constructionism and Discourse", I. Parker (hızr..) *Social Constructionism, Discourse and Realism*. London: Sage Publications, 1998,13-26; D.Edwards, M. Ashmore, ve J.Potter, "Death and furniture:The rhetoric, Politics and Theology of Bottom-Line Arguments Against Relativism",1995. *History of Human Sciences*, 8 (2), 25-49; R.Harré, *Singular Self*, London, Sage Pub,1998.

⁹ J.Potter, ve M.Wetherell, "Discourse Analysis", J. Smith, R. Harré ve L. van Langenhove (hızr..) *Rethinking Methods in Psychology*, London: Sage Publication, 1995, 80-92; I. Parker, *Discourse Dynamics: Critical Analysis for Social and Individual Psychology*. 1992, London: Routledge; I.Parker, "Discursive Psychology", D. Fox, and I. Prilleltensky (Ed.)*Critical Psychology: An Introduction*. London: Sage Publication,1997, 284-298; I.Parker, *Social Constructionism, Discourse and Realism*, London: Sage Publication,1998; J. Shotter, *Conversational Realities*. London: Sage Publication, 1993; J. Shotter, "Sosyal İnşacılığın Ötesinde: Kartezyen Özne ve Faili Yeniden Düşünmek ve Yeniden Cisimleştirmek", 161-199; K. Gergen, "Sosyal İnşa: Batının Psikolojide Kendi Kendine Konuşmasından Karşılıklı Küresel Konuşmaya" 2004, 3-34; R.Harré, *Language Games and the Texts of Identity*. J.Shotter ve K.J.Gergen (hızr..) *Texts of Identity*, 1989, London: Sage Publication.

¹⁰ J. Shotter, *Conversational Realities*. London: Sage Publication, 1993.

¹¹ J. Shotter, "Sosyal İnşacılığın Ötesinde: Kartezyen Özne ve Faili Yeniden Düşünmek ve Yeniden Cisimleştirmek", 161-199.

versiyonlarının halen bedeni ihmal ederek, kelimelere ve ifadelere, zihnin bedeni algılaması ve anlaması çerçevesinde muamele ederek kartezyen dünya resminin gizil de olsa kullanılmaya devam ettiğine işaret etmektedir.

Sosyal inşacı yaklaşım, psikolojinin geleneksel gerçeklik kavramını kullanımını ret eder. Gerçeklik karşılıklı konuşma eylemleri içinde sürekli dönüşüp değişen bir inşa olarak kabul edilir. Bu yaklaşım kendini ağır bir rölativist/realist tartışmalarının ortasında bulmaktadır. Gerçeklik, sosyal inşacı yaklaşımda, kendinden menkul, kendinden belirli zihnin kendi algı ve anlayış odağından alınıp, kişiler arasında sürekli dönüşüp değişen, inşa edilene kaydırılmıştır. Gerçeklik görece bir kavram olmuştur. Potter'ın¹² anladığı anlamda gerçeklik, insanların etkileşimlerinde yerel olarak üstesinden geldikleri ve idare ettikleri bir şeydir. Burr gerçeklik üzerindeki argümanların aynı varsayımlardan hareket etmediğini öne sürerek gerçekliğin üç ayrı boyutunun (1. gerçek (hakikat anlamında)-yalan, 2.gerçek (maddesel anlamda)- illüzyon, 3.gerçek (öz anlamında)- inşa edilen) tartışmalarda zihinleri karıştırdığını iddia etmektedir. Kendisine göre bu problemden çıkış yolu “bu üç yanlış yönlendirici dikotomiye aşarak, tek olanı ve aynı zamanda sosyal olarak inşa edilen ile *gerçek olanı* konuşabilmektir”¹³. Parker'da¹⁴ metin dışındaki gerçekliğe dair kavramlaştırmalarda şeylerin moral/siyasi statüsü ile ontolojik ve epistemolojik statülerinin farklı olduğunu öne sürerek göreceliliğe kayışı kontrol altında tutmaya çalışmaktadır.

Gerçekliğin göreceli bir kavram haline gelmesiyle fail ve eylemi bulanıklaşmıştır. Bazıları “faile elveda, kişi konuşmasına hoş geldin” derken¹⁵ bazıları bunun Yahudi Hıristiyan kültürün hâkim olduğu toplumlarda bir dil oyunu gibi düşünülmesi gerektiğini¹⁶ savunmaktadır. Burr de¹⁷, sosyal pratiklerin fail etrafında döndüğü bir kültürde, gerçekliğin buna göre inşa

¹² Potter, “Fragments in the Realization of Relativizm”, 27–46.

¹³ Burr “Overview: Realism, Relativism, Social Constructionism and Discourse”, 23.

¹⁴ Parker, *Discourse Dynamics: Critical Analysis for Social and Individual Psychology*, 284-298.

¹⁵ J.Potter, “Fragments in the Realization of Relativizm”, 27–46.

¹⁶ R.Harré, *Singular Self*.

¹⁷ Burr “Overview: Realism, Relativism, Social Constructionism and Discourse”, 23

edileceğini öne sürer. Failin, kişisel ve sosyal değişiminin bir şekilde mutlaka açıklanabilir ve tanımlanabilir olması gerektiğini ve belirsiz dünyanın referans noktası olarak korunması gerektiği düşüncesindedir.

Psikolojinin temelinde yatan gerçeklik, özne, öteki, fail gibi kavramlar¹⁸ dünyanın bu iki farklı yakasında aynı dünyayı inşa ettiği söylenebilir mi? Gerçeklik bilgisini birey nasıl inşa etmektedir? Coğrafyanın bu yakasında gerçeklik bilgisi neye dayanır? Birey kendi dünyasına dair bilgisinin inşasında neye dayanmaktadır?

Bu Bölgede Birey Dünyasının Bilgisini Neye Dayandırır?

Farklı dünya kurgularının inşa edildiği farklı düşünce sistemleri vardır. Bu farklılığın, bir kültürel çeşitlilik, kültürler arası bir farklılık yaşanmasından kaynaklandığını düşünmek saflık olacaktır. Çünkü neyi nasıl düşündüğümüz zihin esaslı değildir¹⁹. İnsanlar, dil ve onun eylem alanı olan konuşma içerisinde, kendi gerçekliklerini zamana, tarihe ve kültüre bağımlı bir şekilde sürekli dönüştürerek inşa ederler²⁰.

Gündelik bilgi olsun, bilimsel bilgi olsun her ikisi de o kültürün bilgi evrenlerinde²¹ dönüşür ve bu bilgi evrenlerinden beslenir. Nitekim batılının gündelik pratikleri gibi sosyal bilimleri de aydınlanmanın ve modernizmin kavramsallaştırma biçimleriyle şekillenmiştir. Birbirinden bağımsız değillerdir.

¹⁸ Bu kavramların her iki felsefe için de aynı kaideden türetildiğini ama zaman ve mekân içinde atfedilen anlamlarının değiştiğini daha önce belirtmişim.

¹⁹ Gergen, K.J. *An Invitation to Social Construction*.

D. Edwards, *Discourse and Cognition*, London: Sage Publications, 1997.

²⁰ Shotter, *Conversational Realities*. London: Sage Publication. 1993; Gergen, *An Invitation to Social Construction*; K.J. Gergen, *Realities and relationships: Soundings in social construction*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1994; J.Potter. ve M.Wetherell, "Discourse Analysis", 80-92; Parker, *Discourse Dynamics: Critical Analysis for Social and Individual Psychology*, 284-298; V.Burr, *Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge, 1995

²¹ P. Berger, ve T.Luckmann, "The Social Construction of the Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge", New York: Doubleday and Co., 1966.

Burada ise dünyevileşme (secularisation) ve modernizm süreçlerinin, batılı anlam ve içeriklerinden çok farklı işlediği bilinmektedir²².

Bu coğrafyadaki insanların gündelik pratikleriyle ilgili incelemeler soruları billurlaştırma fırsatı vermektedir. Sözgelimi depremzedelerle ilgili bir çalışmada²³ 1999 Gölcük depremini bizzat yaşayanlarla yaşamayanların depremle ilgili iki soruya verdikleri cevaplar dikkat çekicidir. Depremi bizzat yaşayan ve depremi yaşamamış olan her yaş ve eğitim seviyesinden katılımcılara “deprem nasıl oldu?” sorusu ile “deprem neden oldu?” sorusu sorulmuş ve açıklamaları istenmiştir. Getirilen açıklamalar çarpıcıdır. Katılımcılar depremin nasıl olduğunu bilimsel kökenli bilgiler ile (“fay hattı üzerinde oturuyormuşuz”, çürük binalaşma” gibi) açıklarken, neden oldu sorusuna inanç boyutundan hareketle (“hırs, dünya malına doymama, inançsızlık” gibi) açıklamalar getirmişlerdir²⁴.

Cevaplar iki farklı bilgi evreninden gelmektedir²⁵. Birinde katılımcı cevabını bilinebilirlik âleminde-gerçeklik âleminde bilimsel kökenli bilgide aramakta diğerinde ise bilinemezlik âleminde-hakikat âleminde aramaktadır. Nitekim gündelik pratiklerimizde “sahi mi?” diye sorduğumuz sorular bu dünyanın gerçeklerine dair soruşturmalardır (“gerçekten öyle mi olmuş?”). Bilinebilirliği işaretler. Kader, kısmet, niyet gibi kavramlarla cevapladığımız sorular ise bilinemezi işaretleyen “neden” sorularıdır. Bunların zihinlerde batılı zihinler kadar bir var oluş çatışması ya da varlık sorunu ortaya çıkarmadığı ortadadır. Batılı zihinlerde bu durum çatışma çıkarmaktadır çünkü varlık sorununu aklın sebep-sonuç çizgisinden konuşması gerekir yani batılı özne rasyonellik ile sınırlandırılmıştır. Burada ise aklın rasyonel ya da irrasyonel çizgileri mutlak değildir. Çünkü irrasyoneli kendi rasyonel dünyasında işaretleyebilmektedir-kader, kısmet, nasip, v.b.g. İrrasyonel alanı ertelemek ya da kendisi ile onun

²² N. Göle, “Batı-Dışı Modernliğin Kavramsallaştırılması Mümkün mü?” *SosyalBilimleri Yeniden Düşünmek*. İstanbul: Metis Yayınları, 1998; M. Aysoy, *Geleneksel Sonrası Toplum Üzerine*. İstanbul: Açık Yayınevi, 2003.

²³ S.Cesur, “Depremin Nedensel Açıklamaları”, İ.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2002.

²⁴ Araştırmada eğitim düzeyi değişkeni anlamlı bir fark yaratmamıştır.

²⁵ P. Berger, ve T.Luckmann, “The Social Construction of the Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge” 1966.

arasında mesafe koyma gereği hissetmemektedir aksine onunla yüzleşip yaşamaktadır. Bir anlamda Kant'ın numen dünyasını okuma iddiası yoktur. (Kant'ın iddiası da zaten numene rasyonellikle ulaşamaz olduğudur²⁶). Bunun yanı sıra irrasyonelle rasyoneli kesinkes ayrı tutma iddiası da yoktur. İrrasyoneli işaretlemesi zaten onun farkında olduğunu gösterir. Bilinemeze faillik yüklenmekte ve bilinebilirlik dünyasına çekilerek tanınabilmektedir (recognize).

Bilinemez bir sebep (deprem neden oldu?) bilinebilir sonuçlarla (depremin kendisi) ilişkilendirilmektedir. Sebep olana faillik yüklenerek bu fail bilinebilir olanda tanınmış olmaktadır. Bilinebilirlik düzeyinde bilinemezliğin failliği "neden" sorusuyla sorgulanıp, bilinebilir düzeyde yaşadığı sonuçlarla ilişkilendirilmektedir.

Bilinemezi gerçeklik dünyasına almakta herhangi bir mahsur görmemektedir. Çünkü bilinemezi bilinebilir düzlemde irrasyonel ile (düşünerek) işaretleyebilmektedir (kader, kısmet, nasip). Aklın sebep-sonuç yürütüşünü bilinebilirlik dünyasında yürütebilirken yani rasyonel davranırken; yine bilinebilirlik dünyasında, failliğini bilinemezliğe atfettiği şeyleri, sonuçları üzerinden işaretleyerek, irrasyonelliği kendi içine alarak kendi failliğini sınırlandırmakta mahsur görmemektedir. Failliğinin sınırlılığı da onun irrasyonel-rasyonel arasındaki geçişlerini kolaylaştırmaktadır.

Hakikat dışlanan bir bilgi olmayıp gerçeklikte inşa ediliyor. Gerçeklikte inşa edilen bir bilinemezlik bilgisi var. İşte tam bu esnada, batının tersine, irrasyoneliteyi rahatlıkla işaretleyebilmektedir. İnşa esnasında irrasyonelite sakınılan bir bilgi değildir. Gerçeklik alanında bilinemezlikle ilgili sebep-sonuç ilişkisi yürütemeyeceğini yani rasyonel davranamayacağını bilir ve irrasyonel olanı (kader, kısmet, nasip şeklinde) işaretleyebilme rahatlığına sahiptir. Bu sebeple rahatlıkla neden sorusunu nasıl sorusundan ayırt edebilmektedir.

Bu noktada bu coğrafyada yaşanan modernizmin batıdaki modernizmden farklılığı hemen vurgulanmalıdır. Dünyevileşen bilginin niteliğinin batının dünyevileşen bilgisinden farklı niteliklere sahip olduğu düşünülebilir. Ya da en azından dünyevileşen bilginin tekil olmadığı öne sürülebilir.

²⁶ D.West, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş* (tercüme, Ahmet Cevizci) İstanbul: Paradigma Yayınları, 1998.

Geleneksel bilgi batıda aydınlanma ile birlikte modernizme yenilmiş ve alandan ayrılmıştır. Gündelik bilginin dünyevileşmesiyle batılı, Tanrı ile insanı ayrı kozmozlara yerleştirmiş ve kendisini dünyanın merkezine yerleştirmişti²⁷. Gerçeklik bilgisinin de düşünen zihinde cogito da aranması gerektiğine karar vermişti. Bilgi artık bilimsel aklın bilgisi haline geldiğinden sağduyu bilgisi de bilimsel kökenli bilgiye dönüşmüştür²⁸. Dolayısıyla bilinemezler ile bilinebilirler tek boyuta indirgenmiş ve zihnin, öznenin bilebilirlik becerisine çekilmiştir. Bilgi evreni teke indirgenmiştir.

Bizde ise modernist süreç, batı dışı diğer toplumlar da dâhil olmak üzere, gelenekle şaşırtıcı bir ilişki içindedir²⁹. Batıda modernleşmenin gelenek karşısında dayattığı kırılmalar, modernleşmenin üstünlüğü ile neticelenmiştir. Burada ise modernleşmenin dayattığı kırılmalar geleneği ortadan kaldırmak yerine karşılıklı dönüşümler geçirmektedir³⁰. Yani modernist bilgi ile gelenekten gelen bilgi karşılıklı birbirini dönüştürmektedir. Her iki bilgi de buranın insanı tarafından kullanılmaktadır.

Batılı bilgi bilinebilir ve bilinemez bilgi referansının her ikisini de kendi rasyonel düşünen öznesinde toplayarak³¹ bilgi evrenini tekilleştirmiş, tek boyuta indirgemıştır.

Burada ise bilinebilir bilgi evreni (gerçeklik-reality) ile bilinemez bilgi evreni (hakikat-truth) aynı âlemde aynı kozmozda yer alır. İşte bu sebeple neden ve nasıl sorusu halen ayrı ayrı cevaplarını arayabilmektedir. Bu durum, nasıl sorusunu soran insanın bilimsel kökenli bilgiyi en az çatışmayla benimsemesine yol açmış olabilir. Ayrıca, batıdaki öznenin farklı olarak, gerçekliğe dair dünyevileşmiş ve cevaplarını bilimde arayan soruların, bu ülke insanlarının

²⁷ Arkonaç, "Gerçekliğin Yerel İnşasında Kartezyen Olmayan Özne, Öteki, Fail". 249–274; Arkonaç, "Psikolojide Özne Kavramı ve Türkiye'deki Özne Kavramı Üzerine Bazı Düşünceler", 11–22.

²⁸ S.Moscovici, S., "The Phenomenon of Social Representations", R.M. Farr ve S.Moscovici (hızr.)1984, Cambridge: Cambridge University Press, 3- 69.

²⁹ O.Paker, (2004). "Batı Dışı Toplumlarda Sosyal Psikolojiyi Yeniden Düşünmek: İnşacı Yaklaşımın İmkanları Üzerine Bir Deneme", S. Arkonaç (hızr.) *Doğunun Batının Yerelliği: Bireylik Bilgisine Dair*. İstanbul: Alfa Yayınları, 203–248.

³⁰ (Aysoy, 2003) M. Aysoy, *Geleneksel Sonrası Toplum Üzerine*. İstanbul: Açı Yayınevi, 2003.

³¹ (S, Zizek, and G.Daly, *Conversations with Zizek*. Cambridge, Polity Pres, 2004.

zihnini (dolayısıyla da özne içeriklerini) batıdaki örnekleri kadar sıkıştırmadığını da öne sürebiliriz.

Bu durumda birey ya da öznenin elindeki yegâne seçenek batıdaki örneğinden farklı olarak, sadece bireyselleşmiş (dünyanın merkezinde oturan, fail ve belirleyen, sorumluluğu taşıyan) bir özne olmamaktadır.

Bu özne kimdir ve konuştuğu Türkçede kendini ve diğerlerini nasıl inşa etmektedir?

Kartezyen Olmayan Özne, Dilinde Kendini ve Diğerlerini Nasıl İnşa Etmektedir?

Batının kendilik bilgisi kendini öteki üzerinden inşa etmek üzerine oturur bu sebeple de her zaman bir ben ve öteki yarılması yaşar. Modernite ile reddedilen, postmodernite ile tanınmaya (recognition) çalışılan bir öteki meselesi vardır. Bir benzetme yaparsak, batılı birey fotoğrafın kendisi ise bu fotoğrafın negatifi “öteki” denilendir. Bu sebeple öteki kendinde olmayan, olumsuz her şeydir (irrasyonel olan, medeni olmayan, kadın olan, Müslüman olan...). Fotoğraf, basılabilmek için her zaman negatiline muhtaçtır ama basım sonrası bu negatife ihtiyaç yoktur çünkü fotoğraf artık kendini var etmiştir. Bugün batılı birey için varlığının sebebi olan negatifinin farkındalığı, hem negatifin kendisi için hem de kendisinin bireylik inşası için yeni bir problematiktir. Bununla birlikte Shotter³² aslında sosyal inşacı ve söylemsel yaklaşım içersinde öznenin halen Descartes’ın dünya anlayışını ve kullandığı ilkeleri gizil de olsa takip ettiğini söyler. Ona göre sosyal inşacılığın dilsel odaklı versiyonları zihin ile beden arasındaki temel ayrımı sürdürmekte, Batılı benliğin bedensel yönü hala ihmal edilmektedir. Bu sebeple sosyal inşacılık gizil de olsa Descartes’ın dünya resmini kullanmaya devam ederek, kelimelere ve ifadelere, zihnin bedeni algılaması ve anlaması çerçevesinde muamele etmektedir³³. Aradaki tek fark

³² J. Shotter, “Sosyal İnşacılığın Ötesinde: Kartezyen Özne ve Faili Yeniden Düşünmek ve Yeniden Cisimleştirmek”, 161-199.

³³ J. Shotter, “Sosyal İnşacılığın Ötesinde: Kartezyen Özne ve Faili Yeniden Düşünmek ve Yeniden Cisimleştirmek”, 161-199.

zihnin, ötekinin zihnini fark etmeye başlamış olmasıdır. Yani Descartes'ın özneyi doğanın efendileri ve sahibi kılma misyonu halen yürürlüktedir.

Bu coğrafyada Türkçe konuşanlar için fotoğrafın negatifi buranın paradigması değildir, fotoğrafın negatifi meselesi yoktur. Gerçeklik, kendini negatifiyle paslaşarak var edebildiği bir yer değildir. Aksine içinde kendini bulduğu verili bir hâldir.

Onu anlamlandırmakla yükümlü olduğu ve tüm iradesini kullanabileceği bir hâldir. Bu irade onun tüm güçlülüğünden gelmez tam tersine tüm güçlü değildir. Burası onun iradesini gösterebileceği yegâne faillik alanıdır. Tüm güçlülük her zaman bilinemezlik dünyasının failine aittir. Kendisi ise ancak bilinebilirlik dünyasının yani bu dünyanın failidir³⁴. Verili bir gerçeklikte anlam inşa edecek olandır ve bu anlam inşasının yegâne kaynağı bilinebilirlik alanı değildir.

Batılı bireyden burada ayrılır. Bilinemezlik Kantvari bir düşünce ile numen dünyası olarak burada halen yaşanırken batıda bu numen dünyası modernizm ile yok sayılarak fenomenler dünyasına indirgenmiş ve anlam inşasının yegâne kaynağı kılınmıştır. Bir başka ifade ile bilinebilirlik de bilinemezlik de bu tekil bilgi evreninde toplanmıştır. Birey bu tekil bilgi evreninin yegâne faili kılınmıştır.

Bu coğrafyada bireyin kendini içinde bulduğu gerçeklik âleminde “birey oluşunu” nasıl inşa ettiğini ele alalım. Bunu gözlemenin en iyi yollarından biri konuştuğu dile bakmaktır. Batı dillerinde özneyi tanımlayan zamir cümlelerin başında gelir. Türkçede ise gramer olarak zamir her zaman hem gizlidir hem de eyleme eklenendir. Bir başka ifade ile Türkçe konuşmalarda kişi kendini ya da diğer kişiyi her zaman eylemden sonra tanımlayandır. Kısacası özne bütün Türkçe cümlelerde gizlidir (“Okula gittim”). Nadiren cümle başında, eylemin sorumlusu olarak vurgulanmak için kullanılır (“Ben götürdüm”). Bir başka ifade ile eylem Türkçede her zaman kişiden önce gelir. Özne eylemde anlaşılandır. Ama burada gözden kaçmaması gereken bir nokta var: Eylem ile özne ayırılır. Özne eyleminde anlaşılabilir değildir. Eylem öznenin konumunu belirler. Bu konuma baktığımızda da birazdan ele alacağım üzere eylemin sorumluluğu nadiren özneye aittir. Aslında Türkçede eylem kimseye ait değildir. Batı

³⁴ Arkonaç, “Gerçekliğin Yerel İnşasında Kartezyen Olmayan Özne, Öteki, Fail”, 249–274.

dillerinde ise özne, düşünen özne (cogito) kurgusuna uygun şekilde her zaman cümleyi inşa edendir. Eylem öznesinden anlaşılır.

Türkçe bu gizil özne yapısını çok iyi korumakla birlikte son 25 senedir cümlelerin anlam vurgularında rol değişikliğine uğramıştır³⁵. Artık öznenin kendisi daha merkezi noktaya çekilmektedir. İnsanlar özellikle genç kuşaklar (bugün artık 30'lu yaşlarında olanlar) eylemin kendilerindeki izlerini konuşmuyorlar, kendilerindeki eylemi konuşmaya başladılar. Söz gelimi artık gündelik Türkçede eylemi önceleyen özneyi ikincil kılan birtakım fiillerin (etmek, kılmak v.b.g) yerini öznenin gücünü işaretleyen fiiller (yapmak, istemek v.b.g) almış durumdadır. Bununla birlikte öznenin kendindeki eylemi konuşurken, eylemi sahiplenmekten ya da üstlenmekten ziyade eyleme dair kanaatlerini vurgulamayı ön planda tutmaktadır³⁶. Dolayısıyla eylem halen öznesinden ve failinden bağımsız kalabilmektedir. Aşağıda bunun bazı örnekleri verilmektedir³⁷.

T. 136-141 Yardımcı doçent, doçent ile birlikte yapılacak olan bir toplantının hazırlıkları üzerinde çalışmaktadır.

Yardımcı Doçent: ha bu durum olacak zaten birazcıkta beş beş böleriz. Oturum başkanlarını size sormadan imeyyle *yazmıştım(A)* oturma başkanları hanfendi unutmayın yazıyoruz dedik yani şu aşamada çünkü onu amet memet *değiştiririz(B)* sonra diye hani **öyle yaptım öyle yazdım (C)** haberiniz olsun.

Doçent: Yok iyi yapmışsın biz de sana

Yardımcı Doçent: Phh ama yani o programda *yazılmayacak yazılsa bile değişir(D)_diye_düşündüm (E)* çünkü kim var diye yazmak iyce abes olacak

³⁵ Arkonaç, "Psikolojide İnsan Modelleri", 1999.

³⁶ G.Tekdemir, S.Arkonaç, ve Ç.Çoker, "Konumlandırma Teorisi: Türkçe Seyreden Konuşmalarda Konumlanışlar", 2006. *14.Ulusal Psikoloji Kongresinde sunulan bildiri.*

³⁷ G.Tekdemir, S.Arkonaç, ve Ç.Çoker, "Konumlandırma Teorisi: Türkçe Seyreden Konuşmalarda Konumlanışlar", 2006.

(A) Tekil Gizli özne-öznenin pozisyonu eylemde; (B) Çoğul gizli özne zamiriözne pozisyonunu eylemde kaydırarak, kanaat düzleminde belirsizleştiriyor; (C) Tekil Gizli özne öznenin pozisyonu eylemde; (D) Öznesiz eylem; (E) Eylemde öznenin konumu kaymış ve kanaat düzeyinde

Tekdemir'in³⁸ çalışmasında evde, sokakta, işyerinde karşılıklı etkileşimlerde Türkçe konuşanlar birbirlerini kendi anlam dünyaları içinde dinlemektedirler. Bir başka ifade ile birbirleri ile kendilerine dayalı, kendi anlam dünyaları içinde, kendi anlam dünyalarından konuşmaktadırlar. Kurdukları etkileşimin içinde ortak bir anlam inşasına pek gitmemektedirler.

G1 (39–66) Evde yemek sofrasında baba, anne ve kızının konuşmaları...

K2: babannem napıyomuş konuştunuz mu?

E1: konuştum iyiymiş te birol gene çıldelirmiş gene (.) ilacı mı bitmiş ne olmuş rahatsız ediyomuş. Bu akşam da evden aradılar. Birollan sen konuştun mu telefonda?

K1: ne zaman?

E1: bu akşam.

K1: [yoo

K2: [birol mu aradı

E1: [sarılmış telefona sen konuşmadın mı telefonla? Köyde aradığında?

K1: öylendi o akşam değildi

E1: bu iş-öylen miydi o?

K1: öylendi

E1: öylen de konuştun mu ki?

K1: e konuştu:m

E1: konuştun ne diyodu sana?

K1: bankadan bana para vermiyolar, havale göndersin zarfla para vermiyolar diyo

³⁸ G. Tekdemir, "Repair Mechanisms in Daily Conversations in Turkish: Preliminary Results", *The International Conference on Conversation Analysis Mayıs 2006 Finlandiya, Helsinki* basılmamış bildiri.

E1: pekii oo ondan önce telefona o mu çevirdi ıhh

K1: o çevirdi

E1: hı?

K1: o çevirdi!

E1: biri çevirmiştir ona vermiştir

K1: bilmiyorum

E1: eveet

K1: dün aradığında da o çev-aman o aradı, sonra arkasından

E1: daha önce de mi aramıştı?

K3: abla

K1: ha?

E1: daha önce de mi aramıştı

Bir benzetmeyle kimse kendi anlam kalesinin dışına adım atmamaktadır. Bu bir korku kalesi gibidir. Bu kalelerden çıkış ancak arkadaşların etkileşimlerinde görülmekte, ortak bir anlam inşası seyredilebilmektedir.

F6 (1–17) İki arkadaş arasındaki konuşmalar

E2: *Bu da kötü ama farkında olmamak (.) farkındalık yaani*

(1.0)

E1: *Farkında olmamak mı kötü*

E2: *Farkında olmamak kötü aabi (.) abi farkında olsan bilirsin bi süre so:ra kendine (.) ket vurursun da artık o-*

E1: *e ama bunu sana biri söylemezse insan kendi kendine farkına zor varıyo hani biri söylemeli ona ki*

(1.0)

E2: *Nesi normal nesii fazla nesi az olduğunu[biri söyleyince anlıyorsun da*

E1: *[yaani karşıdakiyle bi etkileşime girmediñ şey olamıyorsun abi anlamıyorsunuz*

E2: *bu.nu benim kadar iyi (.) anla işte sana yakın olan biri[söylemezse*

E1: *anladım*

E2: ya aman işte yakın olmayan biri söyleyemez yani

E1: e elbette canım e beni iyi tanıyan-

*E2: direk kendini çeker öyle anladığım şekliyle)) direk kendini çekerr
öyle*

E1: Öyle. Ya zaten bu samimiyetle alakalı bi şey bence

(13.0)

*E1: sen zaten bunu söylediğinde benim rahatsız olmycaamı biliyosun
hanii öyle bi rahatlığın var*

(8.0)

Bir anlamda maç o zaman başlamaktadır. Bu sırada seyir halinde olan, bu iki kişinin ya da daha fazla kişinin aralarında mutabık kalacakları anlam düzeyini kaybetme korkusu ya da bu düzeyi emniyete almanın gayretleri olmaktadır. Cümleler sürekli öncekinin lafını tamamlama çabaları, lafını tekrarlama halinde kurulmaktadır. Karşıdaki diğer kişi bu lafları tekrarlama, lafı tamamlama çabasını emniyete aldığı anda ortak anlam inşası başlamakta yani bir anlamda argümantatif konuşmalar başlamaktadır (Bkz: Konuşma örneği F6 1-17).

Ama taraflardan biri diğerini olumluymıyorsa bu kişi bir tehdit olarak görülmekte ve olumsuzlanmaktadır. Tehdit olarak anlamasının sebebi şöyle yorumlanabilir: kişi anlamı diğeri ile ortak değil, kendinde kurandır. Bu sebeple karşısındaki kişide kendi anlamalarının varlığını arama ya da kendi anlamını karşısındaki kişide kurma çabaları içindedir. Bir anlamda sanki kendi anlamasının izdüşümünü sağlama çabasında gibidir. Bu izdüşüm beklentisi karşılanmadığında da konuşmalar bu sefer açık ya da gizil meydan okuma içerikli inşa edilmeye başlar. Herkes kendi anlam kalelerinden konuşmaya geri çekilir. Kale içinden diğer kaleye okunan meydan ise yine kendinden tahrikli, kendinden menkul soyut bir korkudan beslenmektedir. Kısacası argümansız meydan okumalar içinde kalınmaktadır.

Nedir bu kaleler? Kale burada kişinin kendi anlam dünyasıdır ve kişinin kendinden menkul bir şekilde inşa ettiği. Bu anlamda batılı bireyin aksine

işin içinde öteki ya da diğer kişiler, öznelere ya da kimlikler yoktur³⁹, tek başımadır. Anlamı fail olarak batının aksine ikili bir bilgi evreninden kurmaktadır. Yani elinde aslında iki kaynak vardır: bilebilecekleri ve bilemeyecekleri. Faili olduğu gerçeklik alanı ile faili olamayacağı hakikat alanı. Ama sadece bilebilecekleriyle baş başıdır. Bu sebeple bilinemez olanları da bu gerçeklik alanında anlamlandırmak zorundadır bir başka ifade ile ölüm hakikatini gerçeklik dünyasından yani ölüme dair fikirlerle anlayabilmektedir. Burada yaptığı hakikatin ne olduğunu aramak değildir sadece hakikatin kendindeki anlamını aramaktır. Bir benzetmeyle kendinden münzevidir. Münzevilikte ise eylemsizdir, failiği seçmez. Diğer insanlarla paylaştığı şey de sadece kendindeki bu tekil anlamaların diğer kişideki varlığıdır.

Dolayısıyla diyebiliriz ki sanki burada batılı anlamda ben ve öteki yarılması yok gibidir. Çünkü “öteki” nin inşası “ben” de başlayıp “ben” de bitmektedir. Türkçe konuşmalarda birey kendini batıdaki gibi diğeri üzerinden inşa etmez, diğeri kendisinin durduğu yerden tanımlar, içeri doldurur ve bu sayede kendinden kaynaklanan bir öteki yaratarak kendiliğini meşru ve olumlu kılar. Bu sebeple bu konuşmalarda batıda olan bir ben-öteki yarılması yoktur. Burada birey kendi izdüşümünü diğeri kişide arayarak kendini var edebilmektedir. Bu anlamda birey, birey olmak için burada sürekli bir diğeriye muhtaçtır. Ama kaçırılmaması gereken nokta, diğeriyle inşa edilen bu gerçekliğin yani anlamın bireyin kendisine yani bireye içkin olduğudur. Bu içkinlik unutulmamalı ki diğeri üzerinden inşa edilen bir anlam içkinliği değildir. Batıda öteki ben’den bağımsız değildir. Burada ise bağımsızdır ama bu bağımsız olanın tanınabilmesi (recognize) ben’in kendi anlamalarının bu ötekide izlerinin olduğunu görmesine bağlıdır. Nitekim bugün Türkiye’de Kürt, Ermeni, v.b.g. etnik gruplarla baskın grupların karşılıklı yaşadığı sert sürtüşmeler bu yüzden ortaya çıkmaktadır. Artık etnik gruplar da ve diğeri alternatif söylemler de bu baskın grupta kendi izdüşümlerini kurma çabası içindedir. Bunu da “ben de senin gibi bu toprağın insanıyım” söylemi ile seslendirmektedir. Keza bu söylemin sesi baskın grubun büyük bir kısmı tarafından cinayete kurban giden

³⁹ Sosyolojik hareketler burada Batılı anlamda bir kimlik yaşantısının olmadığına işaret eder gibidir. Kimlik kendi izdüşümünü bulabileceği o sırada uygun gördüğü herhangi bir kimliktir. Birinden diğeriye rahatlıkla geçiş yapabilmektedir.

Ermeni gazeteci yazar Hırant Dink'in cenazesinde "Hepimiz Hırant Dink'iz", "Hepimiz Ermeniyiz" sloganıyla etnik gruba teslim edilmiş durumdadır.

Yukarıda Türkçede öznenin eylemde tanındığı, bir anlamda da pozisyonunun burada belirlendiğini ifade etmiştim. Yine önceki satırlarda öznenin Türkçede gramerini değiştirmeksizin kendine yaptığı vurguyu artırdığını belirtmiştim. Özne artık gizil de olsa cümle içinde belirgin bir formdadır. Ama bu belirgin formda halen eylem ve sorumluluk öznenin uzak tutulmaktadır. Öznenin kendine yaptığı vurgu kanaatler düzeyindedir.

Bu duruma, aralarında mevki farkı olan kişiler arasındaki konuşmaların analiz edildiği Tekdemir, Arkonaç ve Çoker'in araştırmasında işaret edilmektedir⁴⁰. Karşılıklı konuşmalarda kişiler kendi düşünce ve kanaatlerini konuşurken "ben" formunda cümleler kurmaktadır. Ama konuşma yapılacak bir işin ya da yapılmış işin sorumluluğunu yüklenme noktasına geldiğinde kişiler kendilerini belirsizleştiren bir çoğul zamiri yani "biz" demeyi her zaman tercih etmektedir.

T. 67-71

*Yardımcı Doçent: son bi son dakkada geldi hala malzemeyi soruyolar bana **ben dedim**(A) fotoşop ses kayıdı ses analiz yan,i çözümlmesini istiyomusunuz dedi ve **bende ee istesem mi dedim** (B) e **biz çok iyi bişey yapçağımızı düşünüyöruz**(C) –şimdi sizinlede konuşmadım ya- ee bütönünde bu çok iyi şeyi görceğine **eminim**(D) Yayın aşamasına geldiğimizde bu işi **düşünelim** (E) dedim*

Doçent: hm

(A) Öznesinde eylem; (B) Eylemin sorumluluğunu almada tereddüt etme; (C) Biz'e kayarak tereddütten sıyrılma; (D) eylemde özne – kanaat; (E) öznenin sorumluluktan sıyrılışı –"biz"

V. 18-20 Bir fabrikada şef ile şef yardımcısının konuşması

*Şef: ikiye karşı üç desen yine ona bile müdahale ediliyo müşteriye **biz bulmuşuz**(A)*

⁴⁰ G.Tekdemir, S.Arkonaç, ve Ç.Çoker, "Konumlandırma Teorisi: Türkçe Seyreden Konuşmalarda Konumlanışlar", 2006.

Şef Yardımcısı: *aynen öyle*

Şef: *20 yıldır bulmuş müşteriye yo bi dk duuuur nie böle peki ordan garip garip mail gelio, sevkiyatla ilgili işimizi(B) aksatıyorlar, gerçek sevkiyat bilmiyor satış temsilcisini bilmiyo ne gider türkiyeden mesela avrupada a ülkesinden b ülkesine Avrupa birliğine gidiyor 3 günde mal gelecek e türkiye bu türkiyeden bi mal kaç günde gider yedi günde gider vay ne zaman gelecek de gümrükte her şeyi birbirine soktum ikincisinde bu sefer bana meyl gelince yazdım(C) bu böyle gidicek bu gelecek gümrük şeyi için bu böyle yapılıcak ona göre yap dedim(D)*

(A)eylemde özne biz formunda; (B) eylemde özne biz formunda; (C)özne pozisyonunu eylemde tanımlıyor; (D) özne pozisyonunu eylemde tanımlıyor.

“Ben” diye konuşurken söylediklerinin sorumluluğunu taşımak zorundadır hâlbuki “biz” e geçtiğinde sorumluluğu bütün bize yaymaktadır dolayısıyla da sorumluluk benden uzaklaşmakta ve kendine bir açık kapı bırakmaktadır.

Bu coğrafyada eylem yaşadığımız dilin sentaktik kuruluşuna bakarsak önce gelendir. Batılı dillerde ise eylem öznenin sonra gelendir. Bu sadece sentaktik bir fark değildir. Dünyaya dair tasarımın ve içinde eyleyen öznenin tasarımını yansıtır. Batılı özne düşünen özne olarak gerçekliğe dair bilgiyi kendinde seyredip failliğini varlığına dair soruya dayandırmaktadır. “Düşünüyorum öyleyse varım” ilkesinden hareketle failliğini omnipotent ilan eden batı, yirminci yüzyılın sonunda failliğini ötekinin zihnini tanıdığını ilan ederek özneler arasına taşımış sonra da “failliğin öldüğünü” ilan ederek, kişiler arası konuşmalara yerleştirmiştir⁴¹. Bir diğer anlatımla, post modernist dünyada gerçekliğin kişiler arası gündelik konuşmalarda sürekli dönüşüp değiştiği öne sürülünce öznenin bir varlık (existence) oluşu da failliği de bulanıklaşmıştır.

Burada ise öznenin bilinebilir bilgi yani gerçekliğe dair bilgi ile bilinemez bilgi ayırımı devam ettiğinden öznenin üzerinde failliğin böylesi bir ağırlığı yoktur. Bilinebilir olanın aranıp bulunmasıyla yükümlüdür bu sebeple her türlü bilgiye (bilimsel ya da sağduyu kökenli bilgiye) başvurarak “nasıl” sorusunu açıklar.

⁴¹ Potter, “Fragments in the Realization of Relativizm”, 1998, 27–46.

Şimdilerde failliğin yaşadığı hal ise (“ben”, “biz” kayışları) öznenin kendine yaptığı vurgudan dolayı sorumluluğunu, failliğini tanımlama mücadelesidir.

Bu çerçevede devam edersek buradaki öznenin bir “öteki” meselesi de yoktur⁴². Öznenin bu coğrafyada bir diğer özne ya da kimlik ile meselesi vardır ki bu aslında batının tersine, kendi izdüşümünü arama meselesidir. İzdüşümünü göremediğinde de bu, sosyolojik düzeyde, kendini diğerlerine karşı meşrulaştırma sorunsalı haline gelmektedir. Hegenomik söylemlere karşı alternatif söylemlerin duyulur hale gelmiş olması mikro düzeyde yine öznenin kendine yaptığı vurguyu artırma talebidir.

Tam bu noktada batılı bilginin buranın gündelik, kültürel ve siyasi pratiklerine nüfuz ettirdiği yeni kavramlaştırmalara ve bunların katkılarına işaret etmek gerekir. İki farklı dünyanın bu toprakların insanlarına çeşitli etkileşimler yaşattığı ortadadır. Ama bu etkileşimlerin bu yakada dönüştürdüklerinin ne olduğu ve bunun nasıl gerçekleştiği başlı başına bir konu olduğundan bir başka çalışmada ele alınacaktır.

Kartezyen Olmayan Özne Modeli

Bu yörenin Türkçe konuşmalarında kişi ikili bir bilgi evreni içinde bilinebilir olanları akıl yürüterek rasyonellik içinde ararken, bilinemez olana bilinebilirlik alanında faillik yükleyerek rahatlıkla irrasyonel zemine kaymaktadır. Bu anlamda batılının tekil bilgi alanı içinde yaşayan rasyonel düşünen öznesinden daha rahat bir hareket alanına sahiptir.

Gerçeklik bilgisi ya da bilinebilirlik alanı öznenin yegâne inşa alanıdır bilinemezi burada anlamlandırır ve sürekli anlamlandırır. Bu suretle bilinemez ancak gerçeklik alanındaki kılığı ile tanınabilmektedir. Bundan dolayı da hakikat bilgisinin ne olduğu sürekli dönüşüp değişmektedir. Diğerleri ile birlikte sürekli gerçeklik alanını inşa etmekte olan özne, kendi öznesi olan bilinemezlik alanını kendi başına eylemsiz münzevilikte anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu anlamlandırmayı ancak kendisi yapabilecektir.

⁴² Arkonaç, “Gerçekliğin Yerel İnşasında Kartezyen Olmayan Özne, Öteki, Fail”, 249–274.

Ancak gerçeklik mekânında ikamet edebilen özne kendindeki bilinemezlik bilgisini yine ancak gerçeklik kılığına sokabildiğinde açıklayabiliyor. Açıklayabildiği bilinemez artık gerçekliğe bulanmış ama sadece ona ait bir kanaat halini alıyor. Ayrıca kişinin özne olarak daha da belirginleştiği toplumumuzda bu tekillik hem sosyolojik anlamda hem de psikolojik anlamda rahatlıkla inşa edilip yaşanmaktadır. Özne bilinemezi gerçeklik alanında işletebildiği için bireyliğini tanımlayabiliyor. Tanımlayabilme zemini ise metafiziği, bilinemezlik bilgisini batının tersine gündelik pratiklerinde reddetmemiş olmasında yatmaktadır. Sonuçta bilinemez hakikat olan, bilinebilirlik gerçeklik alanında kişinin kendi inşası olduğundan ona ait bir şeydir, Kişinin kendi hakikat bilgisidir. Bu anlamda hakikat bilgisi tek değildir.

Birey bilinemeze dair sorularını bilinebilir olan gerçeklik alanında sorar: “Deprem neden oldu? “Neden benim çocuğum öldü? “Neden benim başıma geldi?”. Cevaplarını yine bilinebilir gerçeklik alanında ama irrasyonel olanda arar: “dünya hırısı”, “kader”, “vadesi dolmak”. Bilinebilir olan (“deprem nasıl oldu?”) ise her zaman gerçeklik alanında (“bilimsel kökenli bilgiler-sosyal temsiller”) inşa edilendir.

İnsanlar kendi hakikat bilgilerini inşa ederler çünkü hakikat kendinde var olan, tekil olarak aranandır, inşa edilendir. Özne kendinde fail olarak hakikat arayışı içinde değildir, sadece kendinde var olan hakikati bulma arayışı, inşası içindedir. Diğer insanlarla paylaştığı şey hakikat bilgisinin tek olduğu değil, kendindeki tekil arayışın, tekil inşaların varlığıdır. Kişi hakikat bilgisini gerçeklik alanı içinde inşa ettiği için ve burada bilgiyi dönüştürdüğü için hakikat bilgisini içselleştirir.

Bugünlerde metafizik alandan gerçeklik alanına geçmişe göre daha rahatlıkla çekilip inşa edilen hakikat bilgisi din kaynaklı bilgidir. Aslında dünyada da yükselen ve işaretlenen dini bilgidir. Dünyevileşme, laikliğin tersine spontan bir süreçtir. Özellikle 1990’lardan itibaren daha da spontan halde yaşanan bu süreç inancın metafizik alandan gerçekliğe çekilip toplumsal olarak ya da kamu alanında tanımlanmasını kolaylaştırdı. Bu anlamda, temelde işleyen yapının (hakikatin gerçeklikteki inşası) bu sefer din içerikli referansları, bizzat gerçeklikteki engelleyici bilgilerin (laik, modern, Kemalist devlet anlayışı kısacası baskın-iktidar söylemi) yeniden inşası sayesinde, öznedede yeniden

tanımlanma yoluna girdi. Ama öznenin tekrar geri döndüğü metafizik masası geçmişteki metafizik masası olmadığı gibi gerçeklik alanı içinde tanımladığı kendisi de eski özne değildir. Kısacası dönen de masa da artık başkalaşmıştır. Aslında özne dönüştüğü için metafizik sofrası da farklı tanımlanmaktadır. Burada takip edilmesi gereken bu öznenin şahit olduğu eski kökenli ama kendi yüzünden dönüşmüş olan metafizik masayı nasıl yaşamaya karar vereceğidir. Bu coğrafyada, metafiziğini ortadan kaldırmış batının her türden bilgisine (pratik, bilimsel) maruz kalarak yetişen kişinin kendi metafiziğini nasıl tanımlayacağı sorulması gereken sorulardan sadece biridir.